

УДК 719:353.1 (477)

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-2066-8097>

DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-22-2022-2.148-157>

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УМОВАХ НОВИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

Міщенко

Марина Олексіївна

кандидатка юридичних наук,
Інститут культурології
Національної академії
мистецтв України, м. Київ,
mishchenko_m@ukr.net

Maryna Mishchenko

Ph. D. (Law), Institute
for Cultural Research,
National Academy
of Arts of Ukraine, Kyiv,
mishchenko_m@ukr.net

Анотація. У статті проаналізовано особливості охорони об'єктів культурної спадщини різних регіонів України в умовах нових викликів сучасності, зокрема, військового вторгнення росії на територію нашої держави.

Визначено, що в більшості з аналізованих областей кількісний показник пам'яток належить до тих факторів, які впливають на реалізацію та варіативну складову комплексу заходів з охорони культурної спадщини. Водночас велика кількість об'єктів культурної спадщини не є запорукою ефективної реалізації означених заходів уповноваженими органами місцевої влади та належного рівня розвитку пам'яткоохоронної сфери.

Охорона об'єктів культурної спадщини нашої держави в умовах військової інтервенції цілковито залежить від базового критерію — того, у якому регіоні вони знаходяться — умовно «безпечному» чи на тимчасово невідконтрольній території, а також чи є реальна можливість вжити нагальних охоронних заходів. Водночас одним із дієвих способів охорони пам'яток можна вважати їхній «фізичний» захист у межах тих населених пунктів, де для цього наявні необхідні умови.

Варто більш ґрунтовно дослідити ініціативи зарубіжних партнерів щодо оцифрування об'єктів культурної спадщини України. Оскільки названа діяльність спрямована не лише на механічне збереження інформації про них, вона також може сприяти подальшому відновленню пам'яток, пошкоджених в умовах війни.

Ключові слова: охорона культурної спадщини, об'єкти культурної спадщини, пам'ятки національного значення, пам'ятки місцевого значення, охорона об'єктів культурної спадщини.

Постановка проблеми. Беззаперечним є той факт, що наша держава багата на унікальні пам'ятки, водночас кожного року загальне число офіційно облікованих об'єктів культурної спадщини зазнає змін. Означений показник залежить від багатьох факторів, зокрема рівня злагодженості роботи уповноважених органів та посадових осіб, відповідальних за формування та наповнення Державного реєстру нерухомих пам'яток України (далі — Реєстр), загального дотримання норм пам'яткоохоронного законодавства в межах держави, реальної кількості об'єктів культурної спадщини та рівня їхньої збереженості, можливості залучення представників громадськості до реалізації державних програм щодо їхньої охорони тощо.

Разом з цим щоденно зростає число факторів ризику, які

або вже сприяють руйнівному впливу на національне культурне надбання, або найближчим часом, цілком імовірно, можуть становити загрозу не лише для його офіційного статусу, але й фізичного існування як такого.

З урахуванням зазначеного, а також з метою ґрунтовного дослідження сучасного стану та перспектив пам'яткоохоронної діяльності нашої держави, варто зосередити увагу на її регіональних особливостях.

Нині дія галузевого законодавства про охорону культурної спадщини, як і більшості інших нормативно-правових актів, відповідно до Конституції України, обумовлена реалізацією територіального принципу їхньої дії в просторі – вона поширюється на всю територію нашої держави. На підтвердження цього в преамбулі до Закону України «Про охорону культурної спадщини» наголошено на обов'язку держави забезпечувати охорону об'єктів культурної спадщини в межах *усієї її території*. З цього твердження висновується, що всі наявні складові діяльності щодо охорони пам'яток, які закріплено на нормативному рівні, однаковою мірою повинні оприявлюватися в межах кожного регіону України.

Отже, у контексті загальної проблематики, яка виникає у зв'язку з практичним здійсненням пам'яткоохоронної діяльності, варто визначити найбільш результативні методики, які максимально сприятимуть збереженню національних культурних надбань, а їхнє подальше використання буде однією з ланок на шляху до реалізації загальної мети – подальшого об'єднання та розвитку української нації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На цей час публікаційна активність у проблемному полі питань, пов'язаних із дослідженням регіональних особливостей охорони об'єктів культурної спадщини не є значною.

Загалом переважають наукові розвідки стосовно особливостей здійснення державного управління сферою охорони національних пам'яток, зокрема, в контексті адміністративно-територіальної реформи нашої держави. Для прикладу, названу проблематику досліджували Архипова Є., Болбас О., Сухенко С. Також наявний науковий доробок як щодо загальних питань правової охорони об'єктів культурної спадщини, так і особливостей їхньої охорони нормами окремих галузей права в Україні та за її межами (Акуленко В., Кудерська Н., Кулакова Н., Курило Т., Мазур Т.).

Наявні наукові напрацювання в царині історичної генези пам'яткоохоронної діяльності та її

окремих складових, витоків формування охорони пам'яток у межах міст або ж певних регіонів України. Зокрема, у цьому проблемному полі працювали Андрес Г., Бадяк В., Вечерський В., Заремба С., Максим'як Л., Омельчук Б., Прибега Л., Худолей О.

У контексті досліджуваної проблематики варто зосередити увагу на монографії Поливач К. А. «Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України». Авторка, власне, розглянула культурну спадщину як відповідний ресурс для суспільства та фактор впливу на соціально-економічний розвиток регіонів. Очевидно, було використано підхід, відповідно до якого першочерговою є саме роль спадщини в процесах становлення окремих регіонів, а не діяльність останніх у контексті її охорони.

Разом із цим, фактично відсутні наукові напрацювання щодо культурологічних аспектів діяльності, пов'язаної з охороною об'єктів культурної спадщини з огляду на дійсний стан національної сфери культури та наявні перспективи її розвитку, а також практичні напрацювання щодо того, як необхідно здійснювати охорону об'єктів культурної спадщини з урахуванням особливостей певних регіонів.

Також не проводились комплексні дослідження з питань охорони об'єктів культурної спадщини України в умовах глобальних викликів сучасності, зокрема, загальносвітової пандемії, реальних загроз техногенного чи природного характеру, збройних конфліктів, що обумовлено відсутністю відповідних практичних напрацювань.

Враховуючи все вищевказане, *метою статті* є дослідження особливостей пам'яткоохоронної діяльності в межах різних регіонів нашої держави шляхом визначення найбільш результативних практик з охорони об'єктів культурної спадщини в умовах нових викликів сучасності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початково головна ідея статті була пов'язана з тим, щоб з огляду на певні фактори — поширення загальносвітової пандемії, актуалізація інших загроз сучасності (катастрофи природного, техногенного характеру, деструктивне ведення господарської діяльності тощо) та нерівномірного кількісного розподілу об'єктів культурної спадщини в межах країни — дослідити як власне здійснюється охорона національних культурних надбань у різних частинах України, а також визначити відповідні методики, які з практичного боку є більш придатними до використання в умовах обмежених можливостей.

Загалом наративи стосовно теоретичних та

практичних складових діяльності, пов'язаної з охороною об'єктів культурної спадщини, формувалися щонайменше впродовж тридцятирічної історії нашої держави. Разом із цим, від 24 лютого 2022 року, коли розпочалася військова інтервенція росії на територію України, першочерговими стали не лише питання захисту суверенітету та територіальної цілісності, збереження життя і здоров'я, недоторканності та безпеки людей, але й захисту культурної спадщини як невід'ємної складової національної культури та підґрунтя для самовизначення української нації саме *в умовах агресивної війни*. З огляду на це, вектор наукового пошуку було дещо змінено, а саме: його було зміщено в бік розгляду актуальної, а не можливої небезпеки, а також перенесено смислові акценти від кількісного показника пам'яток національного або місцевого значення як визначального фактору для реалізації охоронних заходів у окремих областях до оцінки можливостей здійснювати невідкладну охорону об'єктів культурної спадщини через реальну загрозу.

Загалом змістовий контекст поняття «охорона об'єктів культурної спадщини» на цей час першочергово формується з огляду на норми Закону України «Про охорону культурної спадщини». Зокрема, у його тексті хоча безпосередньо й не міститься відповідна дефініція, однак визначено сутність охорони культурної спадщини. А останню, як висновується зі змісту ст. 1, законодавцем було означено саме як сукупність об'єктів.

Отже, охорона об'єктів культурної спадщини є

«системою правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація) запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини» (Про охорону культурної спадщини, 2000).

Під час дослідження цього поняття науковці також переважно виходять з того, що воно являє собою поєднання, сукупність певних складових. Зокрема, Кот С. І. визначив охорону пам'яток історії так культури як «комплекс заходів, що здійснюються на державному або громадському рівні...» (Кот, 2010, с. 728).

Разом з цим, наявні наукові публікації, автори яких фактично ототожнюють охорону та збереження названих об'єктів, поєднуючи ці види діяльності: «Процес збереження та охорони культурної спадщини...» (Литовченко, 2014). Уважаємо, що таке поєднання видається не досить доречним, оскільки змістовно охорона включає в себе й реалізацію функцій захисту як такого. Тому, коли йдеться про аналіз складових пам'яткоохоронної діяльності, краще відмовитись від ототожнення загальних та спеціальних понять.

Уже неодноразово наголошувалося на тому, що видовий та кількісний склад об'єктів національної культурної спадщини нашої держави, як і їхній матеріально-технічний стан, украй різноманітний. Включно до 23 лютого 2022 року *актуальний перелік* відповідних об'єктів, яким у встановленому порядку було надано статус «пам'ятка місцевого значення» та «пам'ятка національного значення» розміщувався на офіційному сайті Міністерства культури та інформаційної політики України (далі — Міністерство) у розділі «Нерухома культурна спадщина».

Варто зазначити, що на початку календарного року візуальна складова Державного реєстру нерухомих пам'яток України (далі — Реєстр) на вищеназваному ресурсі зазнала змін. Так, якщо попередньо його структура включала в себе «Реєстр пам'яток місцевого значення» та «Реєстр пам'яток національного значення» (*поза те, що законом не передбачено створення означених реєстрів — існує єдиний Державний реєстр нерухомих пам'яток України*), то нині відповідна інтернет-сторінка містить «Перелік пам'яток національного значення» та «Перелік пам'яток місцевого значення», за переходу на кожний з яких, відкривається власне сам перелік, складові якого розміщено в алфавітному порядку відповідно до кількості регіонів України. За натискання на назву кожного на екрані відображається таблиця з опорним набором характеристик об'єкта.

Певним досягненням можна вважати те, що на початковому етапі створенням цифрового реєстру нерухомих культурної спадщини та з метою подальшого моніторингу стану наповнення електронного реєстру нерухомих об'єктів культурної спадщини означений сайт доповнено інтерактивною мапою, де зазначено кількість об'єктів, які вже було внесено до нього.

Ґрунтовне дослідження матеріалів з Реєстру обумовило та актуалізувало потребу вирішення важливих для діяльності, пов'язаної з охороною

пам'яток, питань: чи впливає кількісний показник (мало/багато/немає пам'яток) на її організацію і здійснення, а також чи притаманні їй регіональні особливості та в який спосіб відповідна інформація оприявлюється в публічному просторі, зокрема мережі Інтернет.

Згідно зі ст. 2 Основного закону, наша держава за формою державного устрою є унітарною, а систему адміністративно-територіального устрою України загалом складає 27 регіонів — 24 області, Автономна Республіка Крим, а також міста Київ та Севастополь (Конституція України, 1996). Виходячи з цього, з посиланням на дані Реєстру станом на 14 січня 2022 року, було визначено кількісні показники щодо пам'яток національного та місцевого значення загалом по країні, а також окремо в кожному з регіонів (Схема 1).

Так, загальна кількість пам'яток місцевого значення становила 14511, а пам'яток національного значення відповідно — 1115. Найбільшу кількість пам'яток місцевого значення було офіційно зареєстровано в Сумській (2436), Дніпропетровській (2319), Харківській (2254) та Полтавській (1173) областях, а найменшу — у Миколаївській (6), Рівненській (10) та Волинській (20).

Щодо пам'яток національного значення маємо інші показники, відповідно до яких найбільшу їхню кількість взято на офіційний облік у Автономній Республіці Крим (235), місті Києві (185), Чернігівській (80) та Закарпатській областях (54), а найменшу — у Тернопільській (5), Кіровоградській (6), Запорізькій (12) та Донецькій (14) областях. Варто також виокремити регіони, де кількісне співвідношення обох видів пам'яток приблизно однакове — Закарпатська область (відповідно 44 до 54), місто Севастополь (відповідно 32 і 34) та Черкаська область (відповідно 54 і 41).

Акцентуємо увагу на тому, що проведена розвідка вкотре переконує в тому, що Україна багата на культурну спадщину — не було виявлено жодного регіону, де б пам'ятки були відсутні взагалі.

Поданий кількісний аналіз не можна вважати цілковито достовірним щодо показників з усієї території України, оскільки:

– відсутня фізична можливість здійснювати експертну оцінку та проводити належний облік об'єктів культурної спадщини на тимчасово непідконтрольних територіях;

– уповноважені органи державної влади на місцях не завжди оперативно передають профільному міністерству відомості щодо кількісно-якісних змін у Реєстрі щодо кожного виду пам'яток.

Разом з цим, результати проведеного нами аналізу переважно підтверджуються і даними інших досліджень, які попередньо проводилися різними методиками, зокрема, з метою оцінки культурної спадщини територій у контексті аналізу територіальної диференціації історико-культурного потенціалу об'єктів культурної спадщини.

Так, цілком закономірно було визначено, що

«найвищий рівень насиченості об'єктами культурної спадщини спостерігається у Львівській області й м. Київ, найнижчий — у Донецькій, Запорізькій, Кіровоградській, Луганській та Миколаївській областях» (Поливач, 2012, с. 178).

З огляду на вищеназвані показники, спробуємо вибірково дослідити особливості охорони об'єктів культурної спадщини в регіонах з найбільшою та найменшою кількістю пам'яток.

Насамперед було проведено моніторинг відкритого інформаційного простору, зокрема, щодо пошуку офіційних сайтів або ж будь-яких інших ресурсів, створених спеціально уповноваженими органами з охорони культурної спадщини на місцях.

За результатами було визначено, що більшість відповідних профільних управлінь на рівні області або ж узагалі не мають персональних сайтів для оприявлення інформації про їхню діяльність з охорони пам'яток, або ж, хоч і мають окремі сторінки в загальній структурі сайтів обласних державних адміністрацій, однак їхнє інформаційне наповнення є мінімальним, а подекуди й застарілим, що загалом не сприяє реалізації мети збереження та популяризації культурної спадщини.

Так, на сайті Управління культури Сумської обласної державної адміністрації в розділі «Охорона культурної спадщини» є лише перелік галузевих нормативних актів станом на 2014 рік. Разом із цим, у загальній стрічці нових наявна інформація про те, що певна діяльність з охорони пам'яток у області все ж проводиться — періодично розміщують інформацію про унікальні пам'ятки регіону, проводять тематичні навчально-комунікативні заходи за участі молоді — учнів та студентів, спільно з науково-дослідними установами організовують виставки музейних експонатів тощо.

Інформаційний ресурс Управління культури, туризму, національностей і релігій Дніпропетровської обласної державної адміністрації в межах своєї сторінки — розділ «Об'єкти культурної спадщини» — містить лише перелік об'єктів, за-

тверджених у статусі щойно виявлених (*станом на 3 жовтня 2019 року*). На відміну від цього, Дніпропетровський обласний центр з охорони історико-культурних цінностей не лише активно реалізує заходи, спрямовані на охорону та популяризацію національної культурної спадщини області, а й розміщує відповідну інформацію на своїй персональній сторінці в мережі Facebook. З найбільш актуального — інтерв'ю директорки центру щодо того, які заходи зі збереження культурної спадщини в мовах війни проводять у регіоні, презентація друкованого видання «Пам'ятки історії та культури Кам'янського району», інформування про актуальні зміни в Реєстрі (зокрема включення до нього нових об'єктів), залучення до роботи комітетських слухань у Верховній Раді України з проблематики збереження археологічної спадщини тощо.

У Вінницькій області повноваження органу охорони культурної спадщини делеговано Управлінню містобудування та архітектури Вінницької обласної військової адміністрації, яке фактично стало правонаступником Управління культури і мистецтв Вінницької облдержадміністрації. На його сторінці в розділі «Охорона культурної спадщини» відсутня будь-яка інформація про діяльність в означеній сфері. Сайт його попередника також жодним чином не засвідчує, що установа реалізувала функції з охорони нерухомої культурної спадщини області. А опублікований план роботи за 2021 рік, натомість, демонструє те, що діяльність управління переважно мала іншу мету — підтримка народної творчості та популяризація нематеріальної культурної спадщини.

На рівні багатьох міст інформаційний супровід пам'яткоохоронної діяльності є значно кращим — управління переважно мають окремі сайти чи персональні сторінки, які не лише містять інформацію про локальні пам'ятки національного та місцевого значення, але й власне допомагають оприявлювати результати діяльності з їхньої охорони. Зокрема, Управління з питань охорони культурної спадщини Дніпропетровської міської ради має нову версію сайту, де відповідальні особи не лише публікують дані про кількісно-видовий склад пам'яток міста, його історію, але й постійно оновлюють інформацію щодо конкретних заходів правового та практичного характеру, спрямованих на охорону об'єктів культурної спадщини.

Місцевою владою Києва також приділяється значна увага охороні пам'яток національного та місцевого значення. На офіційному порталі столиці з-поміж багатьох сервісів є окремий розділ

«Пам'ятки культурної спадщини». Він містить повідомлення про те, як здійснюються заходи з охорони об'єктів культурної спадщини, інтерактивну мапу міста «Звід пам'яток історії та культури» як приватно-державний партнерський проєкт «Захоплюючи Київ», який включає в себе відомості про всі пам'ятки з відповідним статусом, світлини та інший цікавий контент про історію міста, а також інформаційну базу пам'яток культурної спадщини міста Києва.

Отже, у більшості з аналізованих областей кількісний показник пам'яток належить до тих факторів, які впливають на реалізацію та варіативну складову комплексу заходів з охорони культурної спадщини конкретних регіонів. Водночас велика кількість пам'яток не є запорукою ефективної реалізації означених заходів уповноваженими органами місцевої влади та гідного рівня розвитку пам'яткоохоронної сфери. У цьому контексті пропонуємо розглянути можливість розробки загальнодержавного онлайн-ресурсу, який би сприяв відображенню практичних складових діяльності з охорони пам'яток у кожному регіоні. Мовиться про формування такого функціоналу для державних службовців і представників громадськості, щоб вони через власний електронний кабінет могли легко завантажувати в загальну базу даних інформацію про ті заходи, які здійснювалися ними або за їхньої участі з метою охорони конкретних об'єктів культурної спадщини.

Уважаємо, що на тлі війни в Україні варто детально переглянути і якісний склад Переліків пам'яток місцевого значення більшості областей з подальшим виключенням тих об'єктів, які нині пов'язують з державою-агресором та російською колоніальною спадщиною. Це обумовлено тим, що на цей час у багатьох регіонах до числа пам'яток такого виду ще належать ті об'єкти, цінність яких, як визначальна риса приналежності до культурної спадщини, втрачена з огляду на події в нашій державі. Зокрема, ідеться про будівлі, вагому історичну цінність яким надає лише сам факт проживання вищого військового командування періоду СРСР, пам'ятники деяким російським поетам та письменникам, меморіали на честь борців за встановлення радянської влади та колишнього партійного керівництва тощо.

Означені процеси, як логічне продовження дерусифікації та декомунізації, фактично вже тривають щодо окремих меморіальних об'єктів без «спеціального статусу». Зокрема, відповідне управлінське рішення щодо демонтажу 47 пам'ятників,

пам'ятних знаків та окремих елементів, пов'язаних з російською федерацією та відповідним історичним минулим, було ухвалено міською владою Києва. Повідомлення про це 14 травня вже з'явилося на їхньому офіційному інтернет-ресурсі.

З часу військового вторгнення на територію нашої держави від дій держави-агресора постраждало не лише мирне населення, цивільна та критична інфраструктура в багатьох регіонах України, мають місце факти умисного знищення та пошкодження об'єктів культурної спадщини. Для всебічної фіксації воєнних злочинів, спрямованих проти культурної спадщини, та подальшого направлення всіх одержаних матеріалів як доказів до Міжнародного кримінального суду за ініціативою Міністерства було створено національну інтернет-платформу. Означений ресурс дає можливість кожному, хто має доступ до Інтернету (як представникам профільних державних інституцій, так і людям-свідкам конкретних подій), не лише ознайомитись з інформацією про вже відомі злочини, але й, заповнивши просту реєстраційну форму, особисто повідомити про випадки їхнього вчинення.

Розгляд верифікованої інформації про злочини, яка розміщена на вищеназваній платформі, дає можливість з'ясувати, що станом на 15 травня 2022 року, їхня загальна кількість становила 336. Водночас, за попередньою інформацією Міністерства від 5 травня 2022 року було зафіксовано 300 таких епізодів (Міністерство культури та інформаційної політики, 2022). Також варто враховувати, що військові злочини, у розумінні відповідного ресурсу, розміщені єдиним «списком» і можуть включати не лише знищення чи пошкодження об'єктів культурної спадщини, але й будь-яких творів мистецтва, приміщень, де вони зберігаються, релігійних споруд, що не є пам'ятками, будівель закладів культури, факти поранення чи загибелі людей унаслідок дій окупантів під час спроби пошкодження різних культурних об'єктів, захоплення окупаційними силами майна музеїв, бібліотек та інші пов'язані діяння.

З огляду на вищеназану динаміку, а також ступінь цинічності, який виявляється під час ведення військових дій росією на території України, можемо зауважити, що на цей час для кожного об'єкта національної культурної спадщини є вкрай висока загроза знищення або пошкодження. Означена ситуація посилюється тим, що агресор зумисно порушує попередньо ратифіковані норми міжнародного права, спрямовані на захист як рухомих, так і нерухомих складових культурної спадщини. У

цьому сенсі пропонуємо розглянути ті способи, які можуть бути використані для «фізичного» захисту культурної спадщини в таких критичних умовах.

По-перше, варто розглянути особливості захисту нерухомих пам'яток від реальної загрози бути знищеними або пошкодженими. Реалізація відповідних ініціатив насамперед залежить від місця їхнього знаходження — перебуває об'єкт на умовно безпечній території, де наявний доступ до матеріалів та засобів, які можуть бути використані для такого захисту, чи навпаки — на тимчасово окупованих ворогом або звільнених місцевостях, куди доступ цивільних осіб тимчасово обмежений, а інфраструктура знищена або зазнала суттєвих пошкоджень.

На багатьох інтернет-ресурсах у вільному доступі наявна інформація про те, як у різних містах України громадські активісти за підтримки місцевої влади або з власної ініціативи вживають заходів для «фізичного» захисту найвизначніших монументальних пам'ятників на випадок активних бойових дій у регіоні.

Для прикладу, за підтримки місцевої влади в столиці укріпили пам'ятники гетьману Сагайдачному, княгині Ользі, князю Володимирі, гетьману Богдану Хмельницькому, фонтан «Самсон» та деякі інші (Молодковець, 2022).

Також відповідний досвід паралельно впроваджують у інших містах, де для цього є достатні умови — Дніпро, Запоріжжя, Львів, Одеса, Харків. Водночас способи, які використовують для реалізації цієї мети, дещо різняться між собою і залежать від фактичних розмірів (габаритів) об'єкта, його розташування, наявності матеріальних ресурсів, логістичних можливостей тощо.

Зокрема, у Львові деякі скульптури в історичній частині міста обгорнули вогнетривкими матеріалами, скловатою і зафіксували захисними мішками, інші демонтували та заховали в сховищах, а в Дніпрі, Києві та Одесі монументи переважно по всьому периметру обкладають мішками з піском, подекуди використавши дерев'яні чи металеві риштування (Світлова, Шикіла, & Дунська, 2022).

Розглянемо окремі особливості захисту об'єктів культурної спадщини та їхніх рухомих елементів, які зберігаються в закритих приміщеннях — музеях, галереях, інших установах, спеціально пристосованих для цієї мети.

У цьому питанні також варто враховувати найважливіший нині критерій — місце перебування, а ще власне організаційні аспекти — можливості та наявність відповідних ініціатив осіб, відповідаль-

них за їхнє утримання або зберігання. Одними з суттєвих, на нашу думку, відмінностей є те, що певні види культурних цінностей придатні для переміщення в просторі без загрози шкоди їхньому матеріальному стану, а також те, що вони зберігаються не просто неба, як більшість монументальних пам'яток, а у спеціально пристосованих для цього приміщеннях. Це потенційно дає порівняно більше можливостей для їхнього забезпечення, однак на практиці, за відсутності чіткого розуміння та будь-яких гарантій стосовно того, яке місце є безпечним і як саме організувати переміщення, музейні працівники намагаються захищати культурні цінності за місцем їхнього фактичного перебування.

Зокрема, з інформації, поширеної 15 березня цього року на офіційній сторінці Музею Івана Гончара в соціальній мережі Facebook, стало відомо про персональну ініціативу від керівництва установи щодо збору коштів для закупівлі пакувальних матеріалів (картон, папір парафіновий, коробки картонні, поролон тощо), які допоможуть максимально забезпечити колекцію культурних надбань нашого народу.

Варто наголосити на тому, що в питаннях захисту культурних цінностей також важливою є діяльність не лише окремих інституцій, а й небайдужих людей. Для прикладу, з інформації в інтернет-мережі стало відомо, що коли внаслідок ворожого наступу розпочалася пожежа в Іванківському історико-краєзнавчому музеї, охоронець зі своєю сім'єю, ризикуючи власними життями, змогли врятувати частину цінних експонатів, зокрема, деякі роботи всесвітньо відомої художниці Марії Приймаченко.

Таким чином охорона об'єктів культурної спадщини нашої держави в умовах військової інтервенції цілковито залежить від базового критерію — того, у якому регіоні вони знаходяться — умовно «безпечному» чи на тимчасово непідконтрольній території, а також чи є реальна можливість вжити нагальних заходів для їхньої охорони. На відміну від цього, у мирний час рівень забезпечення охорони об'єктів культурної спадщини переважно обумовлюється, окрім власне географічного розташування, багатьма іншими факторами — видом об'єкта, тим, у чий власності (управлінні) він фактично перебуває, його матеріально-технічним станом, розміром бюджетного фінансування, уваженістю управлінських рішень уповноважених осіб, можливістю його використання для розвитку сфери туризму тощо.

У наявних умовах реалізація значної частини заходів з охорони культурної спадщини можли-

ва лише в мережевому просторі з використанням цифрових технологій. Загальносвітове поширення пандемії та, як наслідок, соціальна ізоляція також належать до тих передумов, які значно прискорили проникнення сучасних цифрових та мережевих технологій однаковою мірою до сфери національної культури та діяльності, пов'язаної з охороною національної культурної спадщини. Цілком закономірно, що воно нині здійснюється і шляхом діджиталізації фізичних об'єктів — оцифрування друкованих матеріалів (світлин, архівні документи), музейних експонатів, пам'яток.

На цей час пам'яткоохоронна діяльність уже зазнає дійсного впливу цифрових технологій, оскільки означене питання не є винятково об'єктом наукового дискурсу чи громадських обговорень, але й перебуває в нормативно-правовому полі.

Так, від 1 січня 2021 року набули чинності зміни до Закону України «Про охорону культурної спадщини» стосовно складових Реєстру, які передбачають включення до нього геопросторових даних, метаданих та сервісів, оприлюднення, іншої діяльності з якими та доступ до яких здійснюються в мережі Інтернет згідно з Законом України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних». Означена новація засвідчує факт обов'язковості використання відповідної технології для розміщення сукупності даних про об'єкти культурної спадщини, яким офіційно надано відповідний статус.

У лютому 2021 року Міністерством було представлено проєкт «Цифрова трансформація охорони культурної спадщини (е-Спадщина)». Його разом з іншими проєктами цифрової трансформації було розміщено на публічному порталі «Дія».

Загалом е-Спадщина включає в себе чотири складові, які сукупно спрямовані на цифрове перетворення сфери культури та туризму: цифрова інфраструктура музеїв з використанням можливостей Microsoft; Реєстр культурної спадщини як онлайн-реєстр з інформацією про об'єкти культурної спадщини; Реєстр нематеріальної спадщини як мережевий ресурс, що складається з елементів нематеріальної культурної спадщини (облікові картки, списки, посилання на актуальні джерела інформації); Музейний фонд як інтегрована інформаційна база стосовно цінностей, які зберігаються в бібліотечних та музейних установах (Цифрова трансформація охорони культурної спадщини (е-Спадщина), 2021).

Для кожної з означених складових було попередньо встановлено календарну дату для початку їхнього запуску, що ж стосується електронного

Реєстру культурної спадщини, то вона припадає на 28 грудня наступного року. Очевидним є те, що в умовах військового вторгнення не варто розраховувати на вчасне виконання відповідних планів. Водночас лише практичне використання кінцевого «продукту» дозволить надати неупереджену оцінку відповідним державним ініціативам.

Варто також зауважити, що не тільки держава, яка лише декілька років тому «офіційно» долучилася до цифровізації та цифрової трансформації пам'яткоохоронної сфери, підтримує означені процеси.

Від початку війни в Україні значно активувалася діяльність громадських організацій та небайдужих зарубіжних партнерів щодо оцифрування об'єктів культурної спадщини та музейних колекцій. Зокрема, з багатьма з названих ініціатив можна ознайомитись завдяки проєкту «Збереження української культурної спадщини в цифровому форматі» (SaveUCHdigital), який у межах Європейського тижня цифрової грамотності було започатковано Київським національним університетом культури і мистецтв за підтримки міжнародної спільноти. У форматі онлайн-конференції було ґрунтовно розгля-

нуто не лише досвід щодо використання цифрових технологій у профільній галузі, набутий українськими фахівцями (зокрема його практичну складову — методики термінового 3D-оцифрування об'єктів культурної спадщини, безпекові аспекти цієї діяльності в умовах збройних конфліктів), але й відкриті зарубіжні ініціативи фахівців з Італії, Австрії, Канади, Нідерландів, Польщі, Люксембургу щодо організації термінового безпечного збереження цифрових архівів фондів інституцій пам'яті, профільних наукових установ та деяких дослідників з України, а також особливостей збереження зображень-об'єктів екстреної фотофіксації для їхнього подальшого відтворення в цифровому середовищі.

Висновки. Отже, у ході дослідження питань, пов'язаних з регіональними особливостями охорони об'єктів культурної спадщини нашої держави в умовах нових викликів сучасності ми з'ясували таке:

– Навіть у складних умовах захисту від військової агресії за ефективного поєднання принципів приватного та державного партнерства можливо реалізувати окремі складові охорони національної культурної спадщини, зокрема здійснювати заходи з її фізичного збереження.

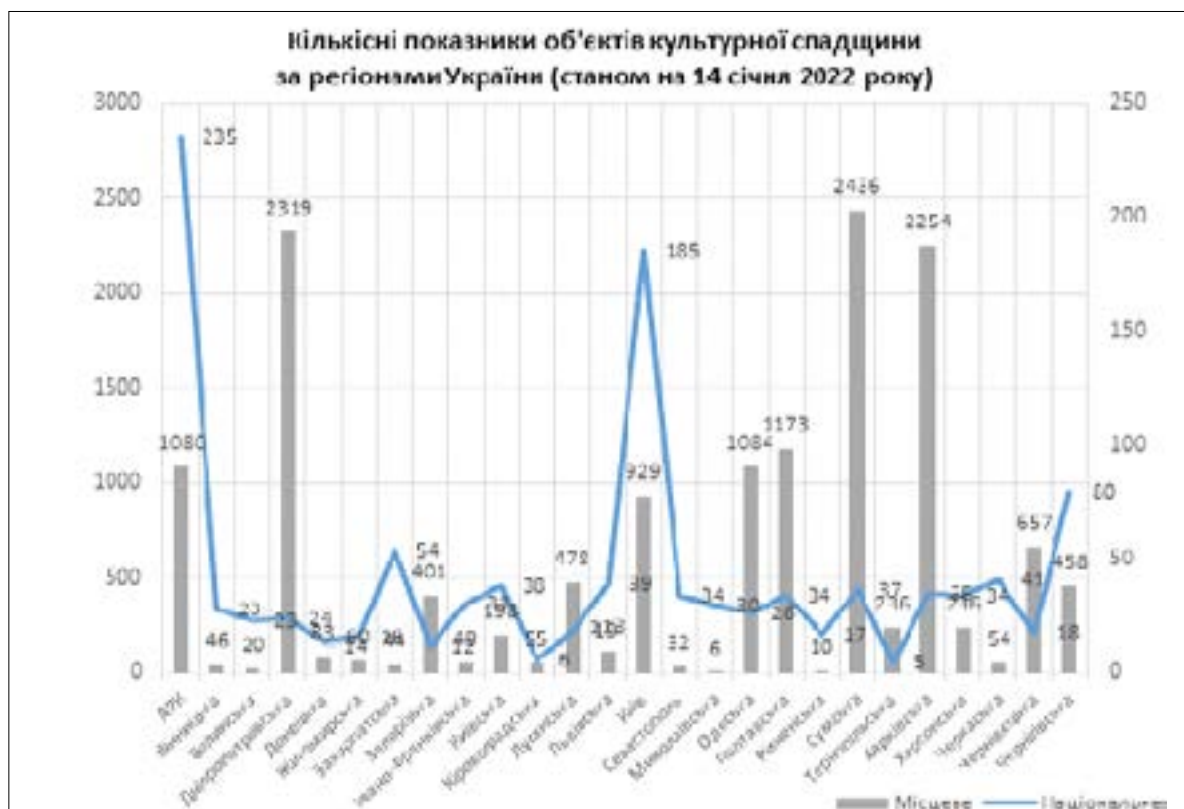

Схема 1.

– У процесі дослідження окремих особливостей впровадження пам'яткоохоронної діяльності було виявлено, що в мирний час фактично відсутній єдиний підхід щодо її здійснення в межах усієї України. Зокрема, це стосується інформаційного забезпечення процесу реформування пам'яткоохоронної сфери та оприявлення його результатів у межах віртуального простору мережі Інтернет. Це обумовило потребу розглянути можливість розробки загальнодержавного онлайн-ресурсу, який би сприяв відображенню практичних складових діяльності з охорони пам'яток у кожному регіоні.

– Кількісний показник пам'яток належить до

тих факторів, які впливають на реалізацію та варіативну складову комплексу заходів з охорони культурної спадщини конкретних регіонів. Водночас було визначено, що на практиці більш ефективно здійснюються заходи з охорони об'єктів культурної спадщини на рівні окремих міст, ніж областей.

– Варто більш ґрунтовно дослідити ініціативи зарубіжних колег щодо оцифрування національних об'єктів культурної спадщини, що хоч і не становить їхню охорону в прямому сенсі цього поняття, однак є не лише дієвим способом збереження візуальної інформації, але й сприятиме майбутньому відновленню пам'яток, пошкоджених в умовах війни.

Література:

- Конституція України, зі змінами та доповненнями. (1996, 28 червня). *Відомості Верховної Ради України*. № 30. Ст. 141.
- Кот, С. І. (2010). Охорона пам'яток історії та культури. *Енциклопедія історії України*. Т. 7. 728 с. Київ: Наукова думка. Відновлено з http://www.history.org.ua/?termin=Okhorona_pamiatok
- Литовченко, В. В. (2013, 26–29 листопада). Збереження і охорона культурної спадщини в сучасній Україні: внутрішні і зовнішні аспекти. *Міжнародний науковий вісник: збірник наукових статей за матеріалами XXVII Міжнародної науково-практичної конференції*. Ужгород — Будапешт. Випуск 8 (27). С. 361–367. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ».
- Міністерство культури та інформаційної політики України. (2022, 5 травня). *МКІП зафіксовано понад 300 епізодів воєнних злочинів росіян проти культурної спадщини*. Відновлено з <https://mkip.gov.ua/news/7109.html>
- Молодковець, М. (2022, 28 березня). «Пережили німців, переживуть і росіян». Як кияни захищають столичні пам'ятники від можливих обстрілів. *НВ Київ*. Відновлено з <https://nv.ua/ukr/kyiv/u-kiyevi-pam-yatniki-zahishchayut-vid-obstriliv-foto-video-novini-kiyeva-50228962.html>
- Поливач, К. А. (2012). *Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України*. Київ: Інститут географії НАН України. 208 с.
- Про охорону культурної спадщини: із Закону України, зі змінами та доповненнями. (2000, 21 липня). *Офіційний вісник України*. № 27. С. 32.
- Світлова, Н., Шикуча, М., & Дунська, О. (2022, 12 березня). Встановлюють захисні екрани та збирають мішки з піском: як українські міста намагаються врятувати історичні пам'ятки. *Перший український інформаційний*. Відновлено з <https://www.5.ua/suspilstvo/vstanovliuiut-zakhysni-ekrany-ta-zbyraiut-mishky-z-piskom-iak-ukrainski-mista-namahaiutsia-vriatuvaty-istorychni-pamiatky-271095.html>
- Цифрова трансформація охорони культурної спадщини (е-Спадщина). (2021). *Проекти цифрової трансформації*. Відновлено з <https://plan2.diia.gov.ua/projects>

References:

- Konstytutsiia Ukrainy, zi zminamy ta dopovnenniamy [Constitution of Ukraine, as amended]. (1996, June 28). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 30. Art. 141. (in Ukrainian)
- Kot, S. I. (2010). Okhorona pamiatok istorii ta kultury [Protection of historical and cultural monuments]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Vol. 7. 728 p. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)

- Lytovchenko, V. V. (2013, November 26–29). Zberezhennia i okhorona kulturnoi spadshchyny v suchasni Ukraini: vnutrishni i zovnishni aspekty [Preservation and protection of cultural heritage in modern Ukraine: internal and external aspects]. *Mizhnarodnyi naukovyi visnyk: zbirnyk naukovykh statei za materialamy XXVII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Uzhhorod — Budapest. Issue 8 (27). P. 361–367. Uzhhorod: DVNZ «UzhNU». (in Ukrainian)
- Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy. (2022, May 5). *MKIP zafiksovano ponad 300 epizodiv voiennykh zlochyniv rosiian proty kulturnoi spadshchyny [MCIP recorded more than 300 episodes of Russian war crimes against cultural heritage]*. Retrieved from <https://mkip.gov.ua/news/7109.html> (in Ukrainian)
- Molodkovets, M. (2022, March 28). «Perezhyly nimtsiv, perezhyvut i rosiian». Yak kyiany zakhyschali stolychni pamiatnyky vid mozhlyvykh obstriliv ["Survived the Germans, will survive the Russians." How Kyivans are protecting the capital's monuments from possible shelling]. *NV Kyiv*. Retrieved from <https://nv.ua/ukr/kyiv/u-kiyevi-pamiatnyky-zakhyschali-vid-obstriliv-foto-video-novini-kiyeva-50228962.html> (in Ukrainian)
- Polyvach, K. A. (2012). *Kulturna spadshchyna ta yii vplyv na rozvytok rehioniv Ukrainy [Cultural heritage and its impact on the development of the regions of Ukraine]*. Kyiv: Instytut heohrafi NAN Ukrainy. 208 p. (in Ukrainian)
- Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny: iz Zakonu Ukrainy [On protection of cultural heritage: from the Law of Ukraine]. (2000, July 21). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. № 27. P. 32. (in Ukrainian)
- Svitlova, N., Shykula, M., & Dunska, O. (2022, March 12). Vstanovliuut zakhysni ekrany ta zbyraiut mishky z piskom: yak ukrainski mista namahaiutsia vriatuvaty istorychni pamiatky [Protective screens are being installed and sandbags are being collected: how Ukrainian cities are trying to save historical monuments]. *Pershyy ukrainskyi informatsiinyi*. Retrieved from <https://www.5.ua/suspilstvo/vstanovliuut-zakhysni-ekrany-ta-zbyraiut-mishky-z-piskom-iak-ukrainski-mista-namahaiutsia-vriatuvaty-istorychni-pamiatky-271095.html> (in Ukrainian)
- Tsyfrova transformatsiia okhorony kulturnoi spadshchyny (e-Spadshchyna) [Digital transformation of cultural heritage protection (e-Heritage)]. (2021). *Proyekty cyfrovoi transformatsiyi*. Retrieved from <https://plan2.diia.gov.ua/projects> (in Ukrainian)

Maryna Mishchenko

Regional features of protection of cultural heritage objects in the conditions of new challenges of modernity

Abstract. The aim of this paper is to analyze the regional features of protection of objects of cultural heritage of different regions of Ukraine in the conditions of new challenges of modernity, in particular in view of russian military invasion of the territory of our state.

Methodology. The author uses as a methodological basis of this study the principles and methods of the cultural approach to the analysis of numerous publications, practical experience and norms of national legislation on the protection of cultural heritage.

Results. It is determined that in most of the analyzed areas the quantitative indicator of monuments belongs to those factors that influence the implementation and variable component of the set of measures for the protection of cultural heritage of specific regions. At the same time, a significant number of monuments is not a guarantee of effective implementation of these measures by local authorities and the appropriate level of development of the monument protection sphere.

It is necessary to investigate more thoroughly initiatives of foreign partners on digitizing of objects of cultural heritage of Ukraine. As the adopted activity is connected not only to mechanical preservation of information about them, it can assist further renewal of the monuments, which might be damaged in the conditions of war.

Novelty. The guard of objects of cultural heritage of our state in the conditions of military intervention fully depends on a base criterion — that, what region they are in — conditionally "safe" or on territories, that temporally are not being controlled by Ukrainian government, and also whether there is the real possibility to take urgent guard measures. Therefore one of the effective methods of guard of monuments is "physical" protection in the localities where for this purpose there are necessary facilities.

Keywords: cultural heritage, protection of cultural heritage, objects of cultural heritage, monuments of national importance, monuments of local significance, protection of objects of cultural heritage.